

Весці БДПУ

Навукова-метадычны часопіс.
Выдаецца з чэрвеня 1994 г.

№ 2(52) 2007

СЕРЫЯ 1.
Педагогіка. Псіхалогія.
Філалогія

Змест

Галоўны рэдактар:
П. Дз. Кухарчык

Рэдакцыйная калегія:

- Н. Г. Алоўнікава
- А. І. Андарала
(нам. галоўнага рэдактара)
- У. В. Амелькін
- В. А. Бондар
- М. К. Буза
- В. В. Бушчык
(нам. галоўнага рэдактара)
- Ю. А. Быкадораў
(нам. галоўнага рэдактара)
- І. В. Бялько
- А. М. Вітчанка
- С. Я. Гайдукевич
- К. У. Гаў, Члавец
- А. А. Гіруцкі
- В. М. Дабранскі
- П. М. Давыдзенка
- А. В. Данільчанка
- М. М. Забаўскі
- В. Б. Кадацкі
- Я. Л. Каламінскі
- У. М. Калюноў
- Л. В. Камлюк
- Л. А. Кандыбовіч
- І. В. Катляроў
- П. В. Кісель
- Г. А. Космач
- У. М. Котаў
- Н. І. Кунгурава
- М. В. Лазаковіч
- І. Я. Левяш
- М. І. Лістапад
- А. М. Люты
- У. А. Мельнік
- І. А. Новік
- В. М. Русак
- А. І. Смолік
- В. Дз. Старычонок
- В. Б. Таранчук
- А. І. Таўгень
- І. С. Ташлыкоў
- В. М. Фамін
- А. Т. Федарук
- А. С. Цернавы
- Л. Н. Ціханаў
- І. І. Цыркун
- М. Г. Ясавееў

Педагогіка

- Неўдах С.І. СТРАТЭГІЧНЫ МЕНЕДЖМЕНТ І НАВАЦЫЙНАЙ АДУКАЦЫЙНАЙ УСТАНОВЫ..... 3
- Алешашкін А.А. ГЕНЕЗИС ГУМАНИСТИЧЕСКОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ТРАДИЦИИ И ЕЕ ОТРАЖЕНИЕ В ВАЛЬДОРФСКОЙ ПЕДАГОГИКЕ.... 6
- Садовская И.И. ЭВОЛЮЦИЯ ПОНЯТИЯ «МАСТЕРСТВО УЧИТЕЛЯ» В ИСТОРИИ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ МЫСЛИ БЕЛАРУСИ..... 11
- Любимова Ю.С. ЭТНОПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД КАК ОСНОВА ЭСТЕТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ..... 15
- Миненкова И.Н. ИГРОВАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КАК УСЛОВИЕ РАЗВИТИЯ НРАВСТВЕННЫХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ С НАРУШЕНИЯМИ ЗРЕНИЯ..... 19
- Обухова Т.И., Киселева А.В. ВООБРАЖЕНИЕ И ОСОБЕННОСТИ ЕГО РАЗВИТИЯ У ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЕМ СЛУХА..... 23
- Анцыпирович О.Н. ОТРАЖЕНИЕ РАЗНОМАСШТАБНОСТИ И ДИАЛОГИЧНОСТИ КУЛЬТУРЫ В ПОДХОДАХ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ ПОНЯТИЯ «МУЗЫКАЛЬНО-ЭСТЕТИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА ДОШКОЛЬНИКА»..... 28
- Нааман Аль-Юсифи Муфид. ГЕНЕЗИС ХУДОЖЕСТВЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ В КУЛЬТУРНО-ИСТОРИЧЕСКОЙ ДИНАМИКЕ РАЗВИТИЯ ЙЕМЕНСКОГО ОБЩЕСТВА..... 32

Псіхалогія

- Рожина Л.Н. ОБОНЯТЕЛЬНЫЕ ОЩУЩЕНИЯ В ХУДОЖЕСТВЕННО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОМ ИЗМЕРЕНИИ..... 37
- Коптева С.И. ГУМАНИЗАЦИЯ ОБРАЗОВАНИЯ И ПРОБЛЕМЫ САМОАКТУАЛИЗАЦИИ ЛИЧНОСТИ..... 42
- Лобанов А.П., Дроздова Н.В. ЛИЧНОСТЬ И ПРОФЕССИЯ В КОМПЕТЕНТНОМ ПОДХОДЕ: НОВЫЕ ПРИОРИТЕТЫ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ..... 44
- Хотько Н.А. КОМПАРАТИВНЫЙ АНАЛИЗ АКТУАЛЬНОГО СОСТОЯНИЯ ПРОБЛЕМЫ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ..... 49

Філалогія

- Мовазнаўства..... 54
- Гируцкий А.А. О ПРЕДМЕТЕ ОБЩЕЙ ТЕОРИИ ЯЗЫКА..... 54
- Чайка Н.У. СЕМАНТЫЧНАЕ ПРЭДЫЦЫРАВАННЕ Ў ЭЛІПТЫЧНЫХ СКАЗАХ..... 59
- Касюк Н.С. ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ПРОСТРАНСТВЕННОЙ И ТЕМПОРАЛЬНОЙ ЛЕКСИКИ В ПОЭТИЧЕСКОЙ РЕЧИ СЕРЕБРЯНОГО ВЕКА. 62
- Груца А.П. НЕКАТОРЫЯ АСАБЛІВАСЦІ РАЗВІЦЦЯ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ У ПРАСТОРЫ І ЧАСЕ..... 66

РЕПОЗИТОРИЙ БДПУ

СТРАТЭГІЧНЫ МЕНЕДЖМЕНТ І НАВАЦЫЙНАЙ АДУКАЦЫЙНАЙ УСТАНОВЫ

Змены ва ўсіх сферах жыцця грамадства, якія адбываюцца ў сённяшні час, дыкуюць новыя патрабаванні да асобы, да яе адукацыйнай і прафесійнай падрыхтоўкі. У сувязі з гэтым, адукацыйныя ўстановы не могуць развівацца, не аднаўляючы сваю дзейнасць у новых сацыякультурных умовах і пераходзячы ў інавацыйны рэжым функцыянавання. Інавацыя ў перакладзе азначае «аднаўленне, навіна, змяненне» — гэта змест і арганізацыйнага [1].

Любая адукацыйная ўстанова праходзіць тры этапы абнаўлення: *станаўленне* (пры стварэнні новай установы і новага калектыву), *функцыянараванне* (адукацыйны працэс арганізаваны на аснове традыцыйных, стабільных праграм, педагогічных тэхналогій, дапаможнікаў), *развіццё* (ранейшы змест адукацыі, педагогічныя тэхналогіі супярэчаць новым мэтам, умовам адукацыйнай установы, патрэбам асобы і грамадства). Адукацыйная ўстанова, якая працуе ў пошукавым рэжыме, істотна адрозніваецца ад тых устаноў, мэтай якіх з'яўляецца стабільная традыцыйная падтрымка разі і назаўсёды заведзенага парадку функцыянавання. Гэтыя адрозненні накладваюць пэўны адбітак на цэласную сістэму кіравання, у якой эфектыўнае функцыянаванне інавацыйнай адукацыйнай установы ва ўмовах рыначнай эканомікі патрабуе, каб былі вызначаны не толькі мэты і спосабы іх дасягнення, але і ацэнены шанцы на поспех і пагрозы, якія могуць узнікнуць пры яго развіцці. У гэтай сувязі, кіраўніцтва адукацыйнай установай павінна праграмаваць бягучыя, аператыўныя і перспектыўныя задачы ўстановы, распрацаваць цэласную канцэпцыю развіцця ў адпаведнасці з сучаснай тэорыяй кіравання, што вызначае стратэгію адукацыйнай установы.

Па сутнасці, стратэгія адукацыйнай установы — «гэта генеральны план дзеянняў, які вызначае прыярытэты стратэгічных задач, рэсурсы і паслядоўнасць крокаў па дасягненні стратэгічных мэт» [2, с. 46]. Галоўная задача стратэгіі заключаецца ў тым, каб перавесці ўста-

нову з яе цяперашняга стану ў жадаемы стан.

Стратэгічны менеджмент уяўляе сабой працэс, які вызначае паслядоўнасць дзеянняў адукацыйнай установы па распрацоўцы і рэалізацыі стратэгіі. Ён уключае ў сябе пастаноўку мэт, выпрацоўку самой стратэгіі, вызначэнне неабходных рэсурсаў і падтрымку ўзаемадзеянняў са знешнім асяроддзем. Стратэгічны аспект кіравання сучаснымі арганізацыямі звязаны, перш за ўсё, са знешнімі фактарамі іх развіцця і накіраваны на доўгатэрміновую перспектыву. Сутнасць стратэгічнага аспекту ў кіраванні арганізацыяй заключаецца ў забеспячэнні эфектыўнай адаптацыі ўстановы да змен знешняга асяроддзя і стварэнні канкурэнтаздольнасці на працяглы перыяд. Такім чынам, стратэгічны менеджмент — гэта абаснаванне і выбар перспектыўных мэт развіцця ўстановы і павышэнне яе канкурэнтаздольнасці, іх замацаванне ў доўгатэрміновых планах, распрацоўка мэтавых праграм, якія забяспечваюць дасягненне намечанага [3–5].

Эфектыўнасць стратэгічнага менеджменту абаяраецца на ўзаемадзеянне і супрацоўніцтва ўсіх узроўняў кіравання, узаемны давер, свабодныя ўзаемныя зносіны, сумесны пошук шляхоў дасягнення пастаўленых мэт, устанаўленне сродкаў дасягнення стратэгічных мэт, актыўны ўдзел у рэалізацыі прынятай стратэгіі [6, с. 16].

Вызначаюць два асноўныя канчатковыя прадукты стратэгічнага кіравання:

1. Патэнцыял арганізацыі, які забяспечыць дасягненне мэт у будучым.

2. Унутраная структура і арганізацыйныя змяненні, якія забяспечваюць адчувальнасць арганізацыі да змяненняў у знешнім асяроддзі [7, с. 46].

Дзейнасць па стратэгічным кіраванні прадугледжвае ўстанаўленне стратэгічнай пазіцыі, якая забяспечвае жыццяздольнасць інавацыйнай адукацыйнай установы ў дынамічна зменных умовах. Паслядоўнасць кіраўніцкіх дзеянняў прадстаўлена ў сістэмна-функцыянальнай мадэлі стратэгічнага менеджменту інавацый-

Калечыц А.І. НАЦЫЯНАЛЬНЫЯ СРОДКІ ЎТВАРЭННЯ ГРАМАДСКА-ПАЛІТЫЧНАЙ ТЭРМІНАЛОГІІ	70
Радзіваноўская Н.А. ТЫПАЛОГІЯ САСТАЎНЫХ АЙКОНІМАЎ, СУАДНОСНЫХ З НАЗВАМІ РАСЛІННАГА СВЕТУ	72
Салаўёў П.Л. СТРУКТУРНА-СЕМАНТЫЧНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ ВОБРАЗНЫХ ПАРАЎНАННЯЎ У СУЧАСНЫМ БЕЛАРУСКІМ МАЎЛЕННІ: ЭКСПЕРЫМЕНТАЛЬНАЕ ДАСЛЕДАВАННЕ	76
Пальянова Г.В. СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ТИПЫ ДЕРИВАЦИОННЫХ СОЧЕТАНИЙ В СОВРЕМЕННОМ ПОЛЬСКОМ ЯЗЫКЕ	80
Гвоздович Е.Н. ТРАНСЛИТЕРАЦИЯ / ТРАНСКРИПЦИЯ И ОПИСАТЕЛЬНЫЙ ПЕРЕВОД КАК СПОСОБЫ ПЕРЕДАЧИ БЕЗЭКВИВАЛЕНТНОЙ ЛЕКСИКИ	85
Жилинская И.А. ОБРАЗ ДЕРЕВА В МИФОПОЭТИЧЕСКОЙ МОДЕЛИ МИРА ВОСТОЧНЫХ СЛАВЯН (на материале несказочной фольклорной прозы малых форм)	89
Романовская Е.И. РУССКАЯ КУЛЬТУРНАЯ КОНСТАНТА ДОБРО (на материале фразеологии)	93
Літаратуразнаўства	96
Тарасава Т.М. МАТЫЎ ДУХОЎНАГА ЛАБІРЫНТА Ў СУЧАСНАЙ ПРОЗЕ	96
Давыдоўская Н.А. КЛАСІЧНЫ СЮЖЭТ ПРА ДОН ЖУАНА Ў АПАВЯДАННІ М. СТРАЛЬЦОВА «СВЕТ ІВАНАВІЧ, БЫЛЫ ДОНЖУАН»	98
Студенко Т.С. КАТЕГОРИЯ УНИВЕРСАЛИЗМ В СИСТЕМЕ ЛИТЕРАТУРОВЕДЧЕСКОГО АНАЛИЗА: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИНТЕРПРЕТАЦИИ	103
Рэфераты	107

Адрас рэдакцыі:
220007, Мінск,
вул. Магілёўская, 37,
пакой 124,
тэл. 219-78-12
e-mail: vesti@bspu.unibel.by

Пасведчанне № 2287
ад 08.02.05 г.
Міністэрства інфармацыі
Рэспублікі Беларусь

Падпісана ў друк 20.06.07.
Фармат 60×84 1/8.
Папера афсетная.
Гарнітура *Арыял*.
Друк афсетны.
Ум. друк. арк. 12,90.
Ул.-выд. арк. 13,84.
Тыраж 100 экз.
Заказ 304.

Выдавец
і паліграфічнае выкананне:
Установа адукацыі
«Беларускі дзяржаўны
педагагічны ўніверсітэт
імя Максіма Танка».
Ліцэнзія № 02330/0133496
ад 01.04.04.
Ліцэнзія № 02330/0131508
ад 30.04.04.
220050, Мінск, Савецкая, 18.

Якасць ілюстрацый адпавядае
якасці прадстаўленых
у рэдакцыю арыгіналаў

Адказны сакратар
В. П. Андрыевіч

Рэдактар
В. П. Андрыевіч

Тэхнічнае рэдагаванне
А. А. Пакалы

Камп'ютэрная вёрстка
А. А. Пакалы

© Весці БДПУ, 2007. № 2.
Серыя 1

торов: необходимость знаний, иногда обширных, из смежных наук. Судя по всему, последнее обстоятельство и «взбодрило» Г.И. Тираспольского до такой степени, что он отнес теорию А.А. Гируцкого к «псевдолингвистическим учениям», хотя основа теории сугубо лингвистическая – структура слова и составляющие его фундаментальные лингвистические единицы. Вместе с тем выход за пределы универсума своей науки может оказаться плодотворным, если «нащупаны» те или иные фундаментальные принципы, объединяющие разные науки. Тогда в этой точке происходит соприкосновение, слияние универсумов, расширяющее привычные горизонты до более широких пределов. Пуристическая точка зрения «традиционалистов» в науке, не принимающая контактов с другими науками, оказывается в этом случае тормозом, замедляющим развитие собственной науки и обрекающим ее на замкнутость в своем универсуме, как будто тот существует в отрыве от всей остальной действительности. Выявленный в общей теории языка А.А. Гируцкого структурный изоморфизм имманентной структуры языка с мышлением, сознанием и другими объектами действительности, показывает на включенность языка в общий универсум мироздания и в силу этого возможность его адекватного отражения в формах естественного языка. Обнаруженный изоморфизм явлений дает возможность пользоваться его результатами не только лингвистам, но и представителям других наук.

Теория А.А. Гируцкого покоится на синтезе данных целого ряда конкретных наук, а не только лингвистики, поэтому опровергнуть полученные результаты «кавалерийским наскоком» или парадигмой «старого» знания никак невозможно. Додекаэдрную модель можно опровергнуть только новой геометрической моделью, если она будет обладать большей объясняющей силой, чем додекаэдрная структура. И это тоже невозможно, поскольку придется опровергать фундаментальные принципы не только лингвистики, но и естественных и физико-математических наук, а на самом де-

ле – фундаментальные принципы устройства мироздания.

Правильное и непротиворечивое описание с помощью структуры слова большого круга феноменов дает основание относить разработанную общую теорию языка к завершенным теориям. В. Гейзенберг когда-то замечал, что верный проект завершенной теории с самого начала обладает огромной убедительной силой уже потому, что его нельзя сразу опровергнуть. В науке справедливо считается, что убедительная сила завершенной теории в конечном итоге определяется ее простотой и красотой. Эти два эстетических критерия вполне согласуются с рассматриваемым геометрическим образом слова. Как известно, завершенная теория дает также одну из предпосылок дальнейшего исследования на общей основе структурных феноменов, вовлечения в их круг других объектов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бухбиндер, И.Л. Фундаментальные взаимодействия / И.Л. Бухбиндер // Современное естествознание: Энциклопедия: в 10 т. – М.: Издательский Дом Магистр-Пресс, 2001. Т. 4. Физика элементарных частиц. Астрофизика. – С. 7–12.
2. Гируцкий, А.А. Структура слова / А.А. Гируцкий. – Минск: БГПУ, 2005.
3. Тираспольский, Г.И. Изучение теоретической лингвистики в условиях кризиса / Г.И. Тираспольский // Академические чтения. – СПб.: Изд-во РПГУ им. А.И. Герцена, 2002. – Вып. 3: Теория и практика модернизации отечественного образования. – С. 86–88.
4. Якобсон, Р.О. Избранные работы / Р.О. Якобсон. – М.: Прогресс, 1985.

SUMMARY

The article deals with the historical changelessness of the scientific subject. The subject of modern general theory of language is formulated. It is the inward structure of language in general, independent of specific forms of its manifestation in varied world languages. The general language theory which is based on the geometrical form of its inward structure is described. The article touches of the problem of scientist's attitude to new knowledge, to the scientific heritage and to applied sciences.

УДК 81'367.3:81'37

СЕМАНТИЧНАЕ ПРЭДЫЦЫРАВАННЕ Ў ЭЛІПТЫЧНЫХ СКАЗАХ

У аснове прэдыцыравання ляжыць лагічная аперацыя далучэння новай інфармацыі да вядомай. Адносіны прэдыцыравання ляжаць у аснове актуальнага падзелу паведамлення. Многія даследчыкі (І.М. Варшаўская, Л.І. Бурак, А.Я. Міхневіч) выказваюць думку аб рашаючай ролі прэдыцыравання ў фарміраванні камунікатыўнай структуры выказвання. Адносіны прэдыцыравання ўдзельнічаюць у пабудове камунікатыўнай адзінкі на аснове прапазіцыі. Прапазіцыя эліптычных сказаў з'яўляецца патэнцыяльнымі інфармацыйнымі структурамі, на аснове якіх у працэсе прэдыцыравання фарміруюцца камунікатыўна значымыя сінтаксічныя адзінкі.

Адсутнасць у эліптычных сказах дзеяслова робіць немагчымым рэалізаваць адносіны першаснага прэдыцыравання – адносіны паміж дзейнікам і выказнікам (П.А. Лекант, М.В. Усеваладава, У.І. Крылова). У эліптычных канструкцыях магчыма толькі другаснае прэдыцыраванне: прэдыцыраванне паміж агенсам і лакатывам, агенсам і аб'ектам і іншымі кампанентамі. Патэнцыяльныя адносіны, якія ўстанаўліваюцца паміж дзейнікам і выказнікам у двухсастаўным сказе, у эліптычнай канструкцыі нейтралізуюцца па прычыне адсутнасці прэдыката. У эліптычным сказе пропуск дзеяслова пераразмяркоўвае семантычныя функцыі кампанентаў. Агенс і нулявы дзеяслоў аказваюцца ў функцыі аднаго кампанента актуальнага падзелу паведамлення – тэмы, таму натуральна, што паміж агенсам і нулявым дзеясловам нейтралізуюцца адносіны першаснага прэдыцыравання. Аднак пры гэтым узнікаюць адносіны другаснага прэдыцыравання паміж іншымі кампанентамі – актантамі і сірканстантамі. Неабходна адзначыць, што ў эліптычных сказах назіраюцца такія адносіны прэдыцыравання, якія былі б немагчымымі ў поўных сказах. Прэдыцыруючы кампанент часцей за ўсё з'яўляецца агенсам, хаця не выключаны выпадкі выкарыстання ў гэтай функцыі аб'екта, адрасата, лакатыва, функтыва і іншых элементаў. Месца названых кампанентаў у эліптычным сказе заўсёды строга фіксаванае: прэдыцыруючы кампанент знаходзіцца ў пачатку сказа, прэдыцыруемы кампанент размяшчаецца ўслед за паўзай, якая ўтвараецца ў выніку нейтралізацыі першаснага

Н.У. Чайка

прэдыката. Прычым семантычная функцыя прэдыцыравання ўласціва прапазіцыйна істотным кампанентам, якія фарміруюць семантыку эліптычнага сказа.

Эліптычныя канструкцыі з агенсам у ролі прэдыцыруемага кампанента. Асаблівасці арганізацыі эліптычнага сказа дазваляюць любому кампаненту семантычнай структуры быць як прэдыцыруючым, так і прэдыцыруемым. Аднак у беларускай мове часцей сустракаюцца эліптычныя сказы, дзе ў якасці прэдыцыруемага кампанента выступае агенс. Прэдыцыруючым у гэтым выпадку можа быць любы кампанент, аднак найбольш часта адносіны прэдыцыравання звязваюць агенс (*Ag*) – *лакатыў* (*Loc*).

Эліптычныя сказы з такой камбінацыяй кампанентаў складаюць аснову канструкцый з прапазіцыяй статальнай або дынамічнай лакалізацыі. Лакатыў у функцыі прэдыцыруючага кампанента актуалізуе канечны пункт перамяшчэння суб'екта або месца распалажэння аб'екта. У эліптычным сказе *А мы – цераз поле і ў лес* (В.Быкаў) агенс прэдыцыруецца дынамічным лакатывам. Сінтаксемай *цераз поле і ў лес* прэдыцыруюць агенс, сумяшчаючы семантычныя функцыі лакатыва і прэдыцыруючага кампанента. Сумяшчэнне названых семантычных функцый назіраецца толькі ў эліптычных сказах, бо дзеяслоў у названых канструкцыях не проста перамяшчаецца ў поле прэдыцыруемага кампанента, што назіраецца ў двухсастаўных сказах пры пераразмеркаванні семантычных функцый, а прапускаецца, і гэтым самым першасная прэдыкацыя нейтралізуецца цалкам.

У эліптычных сказах фармальным сродкам утварэння другаснай прэдыкацыі з'яўляецца пропуск дзеяслова. Пропуск дае магчымасць спалучацца ў пары другаснага прэдыцыравання кампанентам, якія патэнцыяльна (у прапазіцыі) спалучацца не маглі: *Я лепш – на паляванні. Прырода, прастор...* (А. Дзялендзік). Прэдыцыруючы кампанент *на паляванні* выконвае квазіролю лакатыва, фармальна ўказваючы на месца, рэальна абазначае характар дзеяння агенса. Семантыка дзеяння выкарыстанай квазіролі лакатыва спрыяе фарміраванню новай семантычнай функцыі гэтага кампанента і большай ёмістасці выказвання.

Відавочна, што ў эліптычных сказах прэдыцыруючы кампанент і прэдыкат не могуць супадаць. У поўных двухсастаўных сказах суб'ект і прэдыкат могуць супадаць з прэдыцыруемым і прэдыцыруючым кампанентам і могуць не супадаць. У эліптычным сказе падобнае супадзенне не ўяўляецца магчымым: прэдыкат у эліптычных сказах адсутнічае. Супадаць у названых сказах могуць толькі суб'ект (агенс) і прэдыцыруемы кампанент. Прэдыцыруючым кампанентам у аналізуемых сказах можа быць або актанта, або сірканстант. У сказе *Я – на гарышча! – адразу сагнаўшы ўсмешку, сказала Марыя* (В. Быкаў) лакатыў на гарышча прэдыцыруе агенс я. Прэдыцыруючы кампанент дае ацэнку агенсу паводле месца, указвае на канечны пункт перамяшчэння. Адносіны прэдыцыравання паміж агенсам і лакатывам становяцца магчымымі, дзякуючы сінтаксічнаму нуляванню, пры якім ствараюцца спецыфічныя сінтагматычныя ўмовы спалучэння, уласцівыя толькі эліптычнаму сказу.

У эліптычным сказе *Я лепш – на вакзал. Пакуль лаўкі не занялі* (В. Быкаў) прэдыцыраванне фарміруецца на базе першаснай прэдыкацыі – агенса я і нулявога дзеяслова са значэннем перамяшчэння. Аднак другое прэдыцыраванне з'яўляецца «сэнсавай экспансіяй» для эліптычнага сказа: прэдыцыраванне перамяшчаецца з дзеяслова на лакатыў.

Адносіны прэдыцыравання ў эліптычных сказах характарызуецца адметнасцю. Спецыфічны характар прэдыцыравання ў эліптычным сказе заключаецца ў спалучэнні кампанентаў рознага ўзроўню. У дадзеным выпадку адносінамі прэдыцыравання звязаны агенс (першы актанта) і лакатыў (сірканстант): *Сама здабыча – прама ў кішэню* (В. Быкаў). Межы прэдыцыруемага і прэдыцыруючага кампанентаў падзяляюцца ў эліптычных сказах надзвычай выразна. Агенс з факультатывнымі кампанентамі прэдыцыруецца лакатывам.

У эліптычным сказе ствараюцца ўмовы для перамяшчэння прэдыкатыўнага прызнака на лакатыў, што дазваляе лакатыву выступаць у пазіцыі *дамініруючага прэдыцыруючага кампанента*: *Лісіця ўзняўся віхор, і кастрычнік – на двор* (П. Броўка); *Над згадкаю ціша сышла – і зноў вятрыска калыша сцяну хмызнякоў. Бяда ж – за дзяўчынкай! Катормы ўжо круг* (Т. Бондар). У прыкладах дамінуючая прэдыкацыя ляжыць у аснове фарміравання сэнсавых адносін паміж кампанентамі. Эліптычны сказ, дзякуючы падобнай перастаноўцы семантычных

акцэнтаў, выконвае камунікатыўнае заданне, абумоўленае адносінамі прэдыцыравання.

Лакатыў у падобных сказах выражае характар адносін паміж агенсам і нулявым дзеясловам. У сказах *Вы – назад* (В. Быкаў); *Клава, – усець! – гукнуў ён радыстыцы* (В. Быкаў) выражаюцца адносіны дынамічнай лакалізацыі агенса і дамінуючага прэдыцыравання адначасова. Лакатыўная словаформа ў прыведзеных прыкладах утварае рэальную суадноснасць пазіцый агенса і лакатыва.

Адносіны дамінуючага прэдыцыравання ў эліптычных сказах могуць ускладняцца факультатывнымі семантычнымі кампанентамі, якія могуць уваходзіць як у склад прэдыцыруемага, так і прэдыцыруючага кампанента. Такімі факультатывнымі кампанентамі могуць быць пазіцыі аб'екта. У сказе *Я твар – убок* (А. Дудараў) аб'ект *твар* адносіцца да прэдыцыруемага комплексу кампанентаў. Прэдыцыруючым у эліптычным сказе з'яўляецца лакатыў *убок*. Такім чынам адбываецца пераразмеркаванне семантычных функцый у сказе: першасная акцыянальная прэдыкацыя нейтралізуецца, а рэалізуецца другая – лакатыўная: *Я цябе магу і сілай – у паліцью. У парадку мабілізацыі* (В. Быкаў). Значыць, на фоне нейтралізаванай (нулявой) патэнцыяльнай прэдыкацыі можа рэалізавацца любая іншая прэдыкацыя ў залежнасці ад камунікатыўнага задання сказа. У сказе *Яны нас – на могількі* (В. Быкаў) ажыццяўляюцца адносіны дамінуючага прэдыцыравання паміж агенсам і пацыенсам у якасці прэдыцыруемага кампанента і лакатывам у якасці прэдыцыруючага кампанента.

Адносіны прэдыцыравання аб'ект – лакатыў (Object – Loc). Эліптычныя сказы са значэннем статальнай лакалізацыі ўжываюцца даволі часта. Гэта тлумачыцца тым, што падобныя эліптычныя сказы ўжо на ўзроўні прапазіцыі ўтвараюць тыповую сітуацыю. Дзеяслоў са статальным значэннем нулюецца часцей за іншых. Гэта тлумачыцца камунікатыўным заданнем названага эліптычнага сказа – паказаць месцараспалажэнне суб'екта або проста ўказаць на яго наяўнасць. Натуральна, што адносіны прэдыцыравання будуць фарміравацца паміж суб'ектам і статальным лакатывам. У сказах *Поле шумнае / за вёскай У імклівых ручаях* (П. Броўка); *Аблога цішыні вакол, абломак месяца / ў аблоках* (Т. Бондар) у якасці прэдыцыруемага кампанента выступаюць сінтаксемны пазіцыі суб'екта – *поле, абломак месяца*, у якасці прэдыцыруючага кампа-

нента выступаюць сінтаксемны пазіцыі статальнага лакатыва – *за вёскай, у аблоках*. Натуральна, такое размеркаванне семантычных функцый спрыяе выконванню асноўнага камунікатыўнага задання гэтага тыпу эліптычных сказаў – указання на статальную лакалізацыю прадмета.

Лакатыўная прэдыкацыя знаходзіць сваё выражэнне ў эліптычных сказах пры ўмове, што пазіцыя лакатыва знаходзіцца ў абсалютным канцы слова: *А тут – незнаёмая госця на пыльным старым дыване...* (Т. Бондар); *Зноў той жа сон... і багна, і вада... Я – побач, я – люблю* (Р. Баравікова); *Шырокі кузаў роўна з берагамі Насыпаны пахучым цёплым зернем, А я – наверху, на рудым брызенеце, Пры мне – кувэрак, мой дарожны скарб* (П. Броўка). Эліптычныя сказы з прапазіцыяй статальнай лакалізацыі могуць быць у форме пытання *Ганна – у вас?* (І. Мележ) або змяшчаць каагенс *Не проста ж госці ўжо выходзіць, А свят – ухаце з жаніхом!* (П. Броўка), аднак прэдыцыруецца ў такіх сказах лакатыў (1) або лакатыў з каагенсам.

Адносіны прэдыцыравання агенс – квалікатыву (Ag – Qual). Своеасаблівыя адносіны прэдыцыравання ўзнікаюць у эліптычных сказах з сірканстантам спосабу дзеяння ў функцыі прэдыцыруючага кампанента. Элемэнты прапазіцыі прэдыцыруюцца ў адпаведнасці з камунікатыўнай перспектывай сказа. У канструкцыях *А тут бацько / – няхай адзін* (І. Мележ); *Ето ты / цвердо, на саўсім?* (І. Мележ); *Стала цёмна. Маланкі – / навяску* (Т. Бондар) камунікатыўная перспектыва фарміруецца дзякуючы прэдыцыруючаму кампаненту – сірканстанту спосабу дзеяння. Нейтралізацыя першасных прэдыкатыўных адносін дае магчымасць рэалізавацца іншым адносінам прэдыцыравання – агенс – квалікатыву. Спалучэнне названых кампанентаў у якасці прэдыкатыўнай пары магчыма толькі ў эліптычным сказе, дзе адносіны першаснай прэдыкацыі нейтралізуюцца.

Двухсастаўны поўны сказ таксама не пазбаўлены перамяшчэння прэдыцыруючай пазіцыі з выказніка на сірканстанты або актанта. Аднак розніца заключаецца ў тым, што ў поўным сказе нейтралізацыя адносін першаснага прэдыцыравання адбываецца шляхам пераразмеркавання кампанентаў семантычнай структуры паміж тэмай і рэмай выказвання. Калі выказнік уключаецца ў склад тэмы, то натуральна функцыю другой часты прэдыцыравання выконвае кампанент, які нясе асноўную сэнсавую нагрузку і размяшчаецца ў абсалютным канцы слова:

Хлопцы прыехалі / ў вёску (В. Быкаў). У эліптычных сказах адносіны прэдыцыравання абумоўлены структурай названых адзінак. У адзначаных канструкцыях адносіны прэдыцыравання прадстаўлены ўжо ў гатовым сфарміраваным выглядзе. Прычым гэтыя адносіны не маюць альтэрнатыўных варыянтаў, паколькі пропуск дзеяслова не дазваляе рэалізаваць адносіны першаснага прэдыцыравання паміж агенсам і прэдыкатам.

У сказах *Удары... Удары... Малітвы – грамчэй* (Т. Бондар); *Дзятва – уроссып* (Т. Бондар) пропуск дзеяслова стварае ўмовы для функцыянальнага пераразмеркавання пазіцый прэдыцыруючых кампанентаў. Прэдыцыруючымі ў названых сказах выступаюць сірканстанты спосабу дзеяння S Qnal. Перамяшчэнне функцыі прэдыцыравання адбываецца па схеме Ag Pr S Qnal → Ag ∅ S Qnal.

У склад прэдыцыруючай часткі эліптычнага сказа ўваходзяць і іншыя семантычныя кампаненты. Такім чынам, структура прэдыцыруючай часткі можа пашырацца за кошт сірканстанта месца S Loc: *І так па-дзяржаўнаму смела і горда Трымайся заўсёды – і дома, і ў свеце, Каб ішчасце – / гарачаю хваляй да горла...* (П. Броўка). У прыведзеным эліптычным сказе сірканстант месца выконвае факультатывную функцыю ў складзе прэдыцыруючага кампанента, хоць размешчаны ў абсалютным канцы сказа. У дадзеным выпадку сінтаксічная пазіцыя не з'яўляецца рашаючай пры размеркаванні прэдыкатыўных ролей. Ды і метрыка-рытмічная арганізацыя верша часам дыктуе расстаноўку і месца прэдыкатыўных роляў у эліптычным сказе.

Пашырацца можа і прэдыцыруемы кампанент. У яго склад могуць уваходзіць факультатывныя кампаненты семантычнай структуры.

У склад прэдыцыруемага комплексу можа ўваходзіць сірканстант месца (S Loc): *Грэх ці не! Сонца ў небе / – аладкай, і зарубкаю – боль на ілбе...* (Р. Баравікова). Статальны лакатыў у дадзеным сказе ўказвае на месца размяшчэння агенса, прэдыцыруемым кампанентам з'яўляецца сірканстант спосабу дзеяння, то лакатыў перамяшчаецца ў прэдыцыруемы комплекс і становіцца факультатывным.

У склад прэдыцыруемага кампанента можа ўваходзіць і пацыенс – Ag Pat ∅ S Qnal. Пацыенс канкрэтызуе семантыку эліптычнага сказа.

У склад прэдыцыруемага кампанента можа ўваходзіць і сірканстант часу (S Temp). Названы кампанент з'яўляецца факультатывным і ўказвае на час працягання працэ-

су, виражаного еліпсаваним дееясловом: *Хай хто-небудь спачатку / адзін, як бы ў разведку. А пасля другі. Каб не абоім адразу* (В. Быкаў). Сірканстант спосабу дзеяння *адзін* прэдыцыруе агенс і сірканстант часу якаснай характарызацыяй. У сказе квазіролю сірканстанта спосабу дзеяння выконвае лічэбнік, што з'яўляецца даволі частай з'явай.

Сустракаюцца выпадкі, калі ў склад прэдыцыруемага кампанента ўваходзіць граматычны спецыфікатар нулявога дееяслова. Гэта можа быць мадальны дееяслоў *Вы можаце / і без чаргі* (М. Матукоўскі) або формаўтваральная часціца *Яны хай / самі па сабе, а мы / самі па сабе* (А. Макаёнак). Прэдыцыруючыя кампаненты сірканстанты спосабу дзеяння змяшчаюць семантычную валентнасць нулявога дееяслова.

ЛІТАРАТУРА

1. Бакаренко, С. Г. Отличие двухсоставных предложений от эллиптических / С. Г. Бакаренко // Лингвистические дисциплины на факультете русского языка и литературы: материалы семинара рус. языка пед. ин-тов; отв. ред. Н.Н. Прокопович. – М., 1973. – С. 142–149.
2. Бархударов, Л.С. К вопросу о поверхностной и глубинной структуре предложения / Л.С. Бархударов // Вопр. языкознания. – 1973. – № 3. – С. 50–61.
3. Бархударов, Л.С. Структура простого предложения современного английского языка / Л.С. Бархударов. – М.: Наука, 1966. – 195 с.
4. Боярченко, Э.П. Сочетаемость слов и синтаксическая структура неполного предложения /

Э.П. Боярченко // Способы и средства связи языковых единиц в тексте: сб. науч. тр. / Кур. гос. пед. ин-т; отв. ред. Э.П. Боярченко. Курск, 1986. – С. 12–24.

5. Бурак, Л.І. Сучасная беларуская мова: Сінтаксіс. Пунктуацыя / Л.І. Бурак. – Минск: Універсітэцкае, 1987. – 320 с.
6. Дикарева, С.С. Анафористический эллипсис в аспекте анализа / С.С. Дикарева // Лингвистические проблемы функционального моделирования речевой деятельности. – Л.: ЛГУ, 1982. – Вып. 5. – С. 85–103.
7. Золотова, Г.А. Очерк функционального синтаксиса современного русского языка / Г.А. Золотова. – М.: Наука, 1973. – 351 с.
8. Сорокина, Е.Н. Об использовании эллипсиса для повышения информативности научно-гуманитарного текста / Е.Н. Сорокина // Вопросы русского языкознания. – Куйбышев: КГУ, 1983. – 110 с.
9. Шаднева, В.П. Функционально-прагматический аспект неполноты синтаксических конструкций / В.П. Шаднева // Значение языковых единиц и категорий: сб. науч. ст. / Таллин. пед. ин-т; отв. ред. А.Я. Баудер. – Таллин, 1984. – С. 36–43.

SUMMARY

The article is dedicated to one of the urgent problems, that is to the problem of the semantic organization of constructions with the ellipsis of the verb. The semantic organization of constructions with the ellipsis of the verb is considered in the article as the quantitative and qualitative composition of components of the semantic structure. The kinds of octants (A1, A2, A3) and their functional realizations, i.e. the subject, the object, the agent, the agentive, the function are analysed in detail.

Н.С. Касюк

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ПРОСТРАНСТВЕННОЙ И ТЕМПОРАЛЬНОЙ ЛЕКСИКИ В ПОЭТИЧЕСКОЙ РЕЧИ СЕРЕБРЯНОГО ВЕКА

Современная лингвопоэтика уделяет пристальное внимание проблеме специфики идиостилей отдельных авторов, образной составляющей поэтического языка в том числе. В данной статье рассматриваются особенности функционирования и взаимодействия пространственной и темпоральной лексики в художественном тексте на материале поэзии Серебряного века.

Изучение языка поэзии нач. XX в. имеет свою традицию. Надо отметить, что подробнее эта проблема рассматривалась преимуще-

ственно в литературоведческом аспекте (Л.Я. Гинзбург, В.М. Жирмунский, Б.М. Эйхенбаум, Б.А. Ларин и др.), собственно лингвистический аспект разработан фрагментарно (Р.О. Якобсон, В.В. Виноградов, З.Г. Минц, В.А. Маслова, В.П. Григорьев, Н.Н. Кожевникова, И.И. Ковтунова и др.).

Цель исследования – показать специфику функционирования и взаимодействия пространственной и темпоральной лексики в художественном тексте на материале поэтической речи Серебряного века. Объектом исследования является фрагмент поэтической картины

мира Серебряного века, связанный с лексемами *пространство* и *время*. Предмет исследования – пространственная и темпоральная лексика в поэзии названного периода.

Материалом для изучения послужили фрагменты из поэтических произведений, извлеченные методом сплошной выборки. В работе применяются количественный, описательный, сопоставительный методы исследования в сочетании с общенаучными приемами наблюдения. Исследование осуществлялось с применением лингвопоэтического, семантико-стилистического анализа с опорой на лексикографические данные [1–2].

Образность поэзии начала XX в. восходит к разным источникам, она неоднородна и многосоставна. Это связано с тем, что поэты данного периода являются представителями разных направлений, опираются на широкий культурный контекст, далекий от литературной традиции и творчество своих предшественников. Художественная картина мира акмеистов, символистов и футуристов имеет свои специфические черты.

Символизм характеризуется общей ориентированностью на «вторую действительность», смешением различных планов реальности. Если акмеисты изображают вещественную реальность, то символисты – мнимую действительность. Символистское пространство замутнено, размыто (подобный эффект достигается использованием характерной лексики: *пуманный, неясный, мгlistый, тени, сумрак* и др.). Стремясь вырваться из «плена материй» в мир «идеальных сущностей», символисты лишают свой художественный язык конкретности, насыщают его сложными тропами. Эта особенность языка символического произведения получила название принципа неполной определенности (синтаксической и семантической) [3, с. 12; 4, с. 88–89].

Акмеисты сосредоточили свое внимание на зримом и «вещном» мире, стремясь вернуть образу его предметность. Пристальное внимание к обыденному, «земному» потребовало особого отбора деталей. Крупным планом у них даются элементы интерьера (микропространство) и пейзажа (макропространство). В стихах акмеистов значительную роль играют реалии, представленные конкретными существительными несколькими лексико-семантическими группами: детали интерьера, обстановка (*плюш, кресло, шторы, телефон, часы* и др.), одежда (*перчатки, вуаль* и др.), посуда, кухонная утварь (*стакан, ваза, самовар* и др.), экстерьер (*камень, колодец, гробница* и др.).

Футуристы не отображают существующую действительность, как акмеисты, а конструи-

руют свой, независимый от нее мир будущего. Вслед за символистами они развивают тему современного города. Во многих стихах присутствуют образы урбанистической поэтики. Поэзия футуристов пропитана мотивами бега времени, динамизмом. В поэзии футуристов доминирует урбанистическая лексика: *небоскребы, вывески, фонари, асфальт, улица, тротуар, этаж, аэроплан, метрополитен, автомобиль, трамвай* и др.

Пространственно-временные представления в футуристической картине мира могут быть «перевернуты» в пределах реальности, им характерна особая парадоксальность: *Улица провалилась, как нос сифилитика. / Река – сладострастие, растекшееся в сплунки. / Отбросив белье до последнего листика, / сады похабно развалились в июне* («А все-таки», Маяк.) и др.

На рубеже XIX–XX вв. резко ускоряется развитие городской, технической, промышленной цивилизации, которая как бы соревнуется в могуществе с природой: *Мы, / разносчики новой веры, / красоты, задающей железный тон. / Чтоб природами хилыми не сквернили скверы, / в небеса шарахаем железобетон* («Мы идем», Маяк.). Задача этой эпохи – вымести всю природу как старый хлам: *Асфальт – стекло. / Иду и звеню. / Песа и травинки – сбиты. / На север с юга идут авеню, / на запад с востока – / стриты* («Бродвей», Маяк.). Природе противопоставлен город. Эту оппозицию можно отследить на уровне лексики, которая легко структурируется в две группы – урбанистическую (*асфальт, небоскребы, авеню, стриты, фонари, вокзалы, железобетон* и др.) и натуралистическую (*солнце, звезды, небо, радуга* и др.).

Революционные потрясения XX века и социализация человека сфокусировали внимание поэтов на участках пространства с повышенной концентрацией объектов и динамичным развитием событий. Первое место среди таких пространственных локусов принадлежит городу. Процесс урбанизации наложил отпечаток на культуру, деформировал языковую ткань, создал новые мотивы. В пространственном фрагменте поэтической картины мира модернистов урбанистическая тематика доминирует.

В творчестве символистов город предстает таинственным, «иррационально-непостижимым» [5, с. 111]. Ранние символисты воспринимают город как место смерти и плена, показывают, как «ткань города разрывается, чтобы включить в себя трамвайные депо и автопарки...» как «электрические луны» затмевают звезды [6, с. 22].

УДК 81'373